

L'animació sociocultural, un àmbit transversal a altres àmbits de l'educació social

María D. Dapía

Resum

Definir l'espai professional de l'educació social és una empresa en construcció. Un dels àmbits proposats, juntament amb d'altres, el constitueix l'animació sociocultural. Tanmateix, la pràctica professional de l'educació social és complexa, fet que es reflecteix en les interrelacions entre les diferents àrees d'intervenció atès que no hi ha unes fronteres clares entre elles. Aquest article recull, a partir de les opinions (qüestionaris semiestructurats) de professionals de l'educació social, les interconnexions de l'animació sociocultural en àrees tan diverses com centres de menors, toxicòmans, persones grans, discapacitats, etc. Els resultats indiquen que, en aquests contextos, l'animació sociocultural és un recurs per a la integració i promoció de col·lectius que viuen situacions de marginació, tot afavorint una major equitat per a tots. En conclusió, posen en evidència que, en la praxi de l'educació social, l'animació sociocultural s'ha incorporat a l'àmbit de l'educació especialitzada.

Paraules clau:

Animació sociocultural, Educació social, Àmbits, Pràctica professional, Perfil professional

La animación sociocultural, un ámbito transversal a otros ámbitos de la educación social

Definir el espacio profesional de la educación social es una empresa en construcción. Uno de los ámbitos propuestos, junto a otros, lo constituye la animación sociocultural. Sin embargo, la práctica profesional de la educación social es compleja, lo que se refleja en las interrelaciones entre las distintas áreas de intervención, no existiendo unas fronteras claras entre las mismas. Este artículo recoge, a partir de las opiniones (cuestionarios semiestructurados) de profesionales de la educación social, las interconexiones de la animación sociocultural en áreas tan diversas como centros de menores, toxicómanos, personas mayores, discapacitados, etc. Los resultados indican que, en estos contextos, la animación sociocultural es un recurso para la integración y promoción de colectivos que viven situaciones de marginación, favoreciendo mayor equidad para todos. En conclusión, ponen en evidencia que, en la praxis de la educación social, la animación sociocultural se ha incorporado al ámbito de la educación especializada.

Palabras clave: Animación sociocultural, Educación social, Ámbitos, Práctica profesional, Perfil profesional

Sociocultural Animation: a cross-disciplinary field in social education

Delimiting the professional niche of social education is an ongoing endeavour. One of the proposed fields is sociocultural animation. However, the professional practice of social education is complex, a condition that is reflected in the interrelationships among the different areas of intervention, which have no clear boundaries between them. Though the opinions of social education professionals (via semi-structured questionnaires) the article examines the interconnections of sociocultural animation in such varied contexts as centres for young people, drug addiction, the elderly and people with disabilities. The results indicate that in these settings sociocultural animation is being used as a resource for the integration and promotion of marginal groups into society, fostering greater equality for all. In conclusion, they highlight the fact that in the praxis of social education, sociocultural animation is now integrated fully into specialized education.

Keywords: Sociocultural animation, Social education, Fields, Professional practice, Professional profile

Com citar aquest article:

Dapía Conde, María D. (2014). "L'animació sociocultural, un àmbit transversal a altres àmbits de l'educació social". *Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 58, p. 149-165

▲ Animació sociocultural *versus* educació social

Són moltes les definicions existents en la literatura pedagògica al voltant de l'educació social. Freqüentment han estat qualificades d'imprecises i, per això, sovint en referir-nos a l'educació social com a pràctica professional es proposen àmbits en què s'exerceix l'educació social.

L'educació social com a pràctica professional és considerada com aquella acció socioeducativa que es desenvolupa en diferents contextos. El Reial Decret 1420/1991, de 30 d'agost, pel qual s'establia el títol universitari de Diplomant en Educació Social i les directrius generals pròpies dels plans d'estudis que permetien obtenir-lo establia que “els ensenyaments hauran d'orientar-se a la formació d'un/a educador/a en els camps de l'educació no formal, l'educació d'adults (incloent-hi la tercera edat), la inserció social de persones desadaptades i minusvàlides, així com en l'acció socioeducativa”. Aquest ha estat el concepte amb el qual des d'una perspectiva professional es va començar a definir el professional de “l'educació social”. Una descripció, en certa mesura, confusa, poc clara, que ens va portar de seguida a anar traçant àmbits, itineraris en què s'exercia —o es podria exercir— l'educació social.

L'educació social ha sorgit de la integració de diferents figures ocupacionals

En aquest context, i amb el propòsit de seguir centrant el discurs, hem de reconèixer que l'educació social ha sorgit de la integració de diferents figures ocupacionals existents abans de la promulgació de l'esmentat Reial Decret. Sense afany d'aprofundir en la història de l'educació social és rellevant destacar els educadors especialitzats i els animadors socioculturals com a antecessors dels actuals educadors socials. Com apunta el professor Caride (2005b), l'educació social manté des de fa molt de temps una estreta vinculació amb l'animació sociocultural, reconeixent-la com a àmbit privilegiat de les seves pràctiques. Tanmateix, la connexió de l'animació sociocultural amb altres tradicions es pot convertir en una font d'enriquiment, però també es pot convertir en una font de confusions disciplinars o metodològiques i de definició professional (Ucar, 2012).

S'han emprat multitud de paràmetres, criteris o variables a l'hora de classificar els espais o àmbits de l'educació social. Els grans àmbits o àrees d'intervenció en què es materialitza la pràctica de l'educació social van ser l'educació de persones adultes, l'animació sociocultural, l'educació especialitzada i formació-animació sociolaboral ja que entre elles compartien un cert “aire de família” (Trilla, 2000). En les dues últimes dècades es ressalten sis àrees o àmbits d'actuació de l'educació social (Caride, 2005a, 111-112): l'educació permanent, amb especial èmfasi en l'educació-formació d'adults; la formació laboral i ocupacional; l'educació en i per al lleure; l'animació sociocultural i el desenvolupament comunitari; l'educació especialitzada; i l'educació cívico-social.

El nou marc que ha suposat en l'educació superior la Convergència Europea també ha originat reflexions al voltant dels nous títols. El conegut llibre blanc *Título de grado en Pedagogía y Educación Social* (ANECA, 2005), en gran mesura gràcies al suport prestat per la Conferència de Degans i Directors de Magisteri i Educació (Caride, 2008), situa les directrius per al títol de grau en Educació Social. Aquesta proposta, motivada per la Declaració de Bolonya, permet que el títol universitari d'educador social estigui orientat a l'obtenció de grau, abandonant, en conseqüència, la condició de diplomatura o ensenyaments de primer cicle universitari.

En aquest context es defineix l'educador/a social com “un agent de canvi social, dinamitzador de grups socials a través d'estratègies educatives que ajudin els subjectes a comprendre el seu entorn social, polític, econòmic i cultural i a integrar-se adequadament” (ANECA, 2005, 127). Així mateix, s'estableix que, atenent al camp professional, els seus grans àmbits d'intervenció serien tres: educació social especialitzada, animació sociocultural –“es caracteritza per prestar atenció a les necessitats socioculturals i al desenvolupament comunitari d'una determinada comunitat, població o territori” (p. 128)– i educació de persones adultes. Una proposta de delimitació i major concreció dels àmbits i perfils professionals queda recollida a la taula 1.

Taula 1. Àmbits professionals de l'educació social

Àmbits professionals vinculats al camp de l'educació social
Formador de persones adultes i persones grans
Especialista en atenció educativa a la diversitat
Educador ambiental
Educador familiar i de <i>desenvolupament comunitari</i>
Educador en processos d'intervenció social
Mediador en processos d'intervenció familiar i socioeducativa
<i>Animador i gestor sociocultural</i>
<i>Educador de temps lliure i lleure</i>
Educador d'institucions d'atenció i inserció social
Educador en processos d'acollida i d'adopció

Font: ANECA (2005). La cursiva és nostra. Pretén reflectir la presència de l'animació sociocultural (en un sentit ampli) en els perfils proposats.

En conseqüència amb el que s'ha exposat, tant a la definició que es recull al Reial Decret que regulava el títol d'educador/a social de 1991, com en els àmbits professionals que s'hi van associar, així com en les noves propostes de grau plantejades –títol de grau en Educació Social–, s'inclou l'animació sociocultural sota el paraigua de l'educació social. Ja el Reial Decret de 1991 proposava una matèria troncal anomenada “Programes d'animació sociocultural”; actualment els plans d'estudi de grau inclouen matèries que

desenvolupen aquesta formació tot i que amb diferències evidents entre les diferents universitats (Dapía, 2012a) i així mateix estan recollides competències relatives als documents professionalitzadors (ASEDES, 2007). Per tant, en el marc de la formació inicial universitària d'educació social, l'animació sociocultural està continguda amb una parcel·la de l'educació social, però no com una titulació pròpia; fora del context universitari existeix una major consolidació des de fa més de quinze anys que s'estableix amb el títol de Tècnic Superior en Animació Sociocultural (Reial Decret 2050/1995).

Les variables que configuren aquests àmbits no són excloents, sinó interdependents

L'interès per segregar l'educació social en àmbits/perfils ens ha portat, no en poques ocasions, a plantejar-los com a àmbits diferenciats, inconnexos, com a realitats independents i sense punts d'intersecció. Si analitzem la realitat ens adonem que aquesta constitueix una imatge distorsionada de la mateixa. La pràctica de l'educació social és complexa, plural i diversa en la qual s'estableixen interrelacions i interseccions entre els diferents àmbits. Un dels autors que s'ha manifestat en aquest sentit ha estat Miquel Gómez (2003, 240) en afirmar que "aquests àmbits són complementaris i que presenten punts d'intersecció, i que existeixen algunes característiques definitòries pròpies de cada un dels àmbits, però també d'altres que són compartides". Planteja que la representació gràfica més adequada dels àmbits no correspon amb conjunts separats (atorgant a cada conjunt un àmbit) sinó, al contrari, com a interseccions de conjunts, a través de la qual es reflecteix que les fronteres entre els àmbits no són clares, sinó més aviat difuses i amb múltiples punts d'intersecció, sent precisament "la seva intersecció el que dona lloc a la versatilitat de l'educació social" (Caride, 2003, 50). Aquesta dificultat per concretar límits entre els diferents àmbits de l'educació social es relaciona, com hem avançat, amb la riquesa i la variabilitat de la seva pràctica, però també amb el fet que les variables que configuren aquests àmbits no són excloents, sinó interdependents: el grup d'edat defineix l'educació de persones adultes, l'existència de col·lectius singulars (educació especialitzada) i l'àrea d'organització institucional (el lleure, el sistema educatiu...).

En els apartats que segueixen ens centrem a examinar en quina mesura l'animació sociocultural està present, és transversal, a altres àmbits de l'educació social, particularment l'educació especialitzada. Aquestes aportacions pretenen, així mateix, seguir avançant en la necessària major clarificació del perfil professional de l'educador social. No hem abordat l'àmbit de l'educació de persones adultes, en primer lloc, perquè com apunten Campillo i Molina (2009, 164), "de fet avui, l'educació d'adults continua sense entrar en el joc de la professionalització, i són els educadors especialitzats i els animadors, en menor mesura, els que estan duent a terme el recorregut connotatiu a tota professió que es troba en vies de seguir construint la seva identitat professional". En segon lloc, perquè clarament l'animació sociocultural està continguda entre els àmbits d'intervenció de l'educació de persones adultes; tot i que podem identificar l'existència de diferents propostes, podem constatar una certa convergència a incloure el camp de la formació bàsica, la formació relacionada amb el món professional-laboral, la forma-

ció per al “desenvolupament personal” (interpretada de manera àmplia, amb prevalença per a alguns autors de tots els aspectes relacionats amb la cultura) i finalment la projecció “social”, “política”, “comunitària”, etc. (Requejo, 2003, 82 i ss).

El nostre estudi i anàlisi parteix d'un qüestionari adreçat a diferents professionals de l'educació social, l'exercici dels quals es desenvolupa en espais variats emmarcats en l'educació especialitzada, per identificar quines iniciatives/activitat d'animació sociocultural s'estan duent a terme, l'enfocament adaptació, així com la seva justificació.

Metodologia

La recerca que presentem té com a objectiu indagar i conèixer l'ús que diferents professions que treballen en l'educació social fan de l'animació sociocultural en contextos (emmarcats en l'educació especialitzada) no específics d'aquest àmbit. Per a la recollida de dades es va administrar un qüestionari, “L'animació en la pràctica professional”, dissenyat *ad hoc*, atesa la inexistència de cap altre qüestionari que complís els objectius que preteníem. El qüestionari estava constituït per vint-i-quatre ítems, agrupats en quatre categories (vegeu taula 2).

Taula 2. Estructura del qüestionari “L'animació en la pràctica professional”

Bloc 1. Dades d'identificació personal (edat, sexe, titulació, etc.)	Ítems 1-4
Bloc 2. Dades d'identificació professional i laboral (institució de treball, tipus de contracte, antiguitat, etc.)	Ítems 5-12
Bloc 3. Perfil professional (col·lectiu al qual atén, àmbit, objectius, funcions, programes, etc.)	Ítems 13-17
Bloc 4. L'animació sociocultural en la seva tasca professional (programes/activitats relacionades amb l'animació, funcions, motius per a la seva incorporació, beneficis, importància, etc.)	Ítems 18-24

Les persones seleccionades han estat convidades a participar en funció d'un criteri, que exercissin la seva tasca en l'àmbit de “l'educació especialitzada” i que en cap cas fos una institució específica d'animació sociocultural. A més s'ha tingut en compte la seva pertinença als diferents subàmbits de la inadaptació: infància en situació de risc, discapacitats, persones grans, dones, atenció a drogodependències, etc. No hi són tots els perfils professionals existents en aquest camp, però sí una mostra àmplia. Preferentment, es van buscar educadors i educadores socials sempre que fos possible, encara que hi ha àmbits en els quals de moment encara no han incorporat aquesta categoria

i altres professionals exerceixen les funcions. Les estratègies emprades per accedir als professionals de l'educació social consultats han estat:

- Llistat de professionals/institucions adscrits al pràcticum de la Facultat de Ciències de l'Educació d'Ourense
- Contactes personals

Un cop escollits els subàmbits es va contactar telefònicament amb les persones i posteriorment se'ls va enviar una carta acompanyada del qüestionari. Atès que eren contactes, la resposta fou positiva, encara que no s'aconsegüí el 100% dels qüestionaris remesos; la taxa de rebuig es va situar en l'1%, i la mostra va quedar constituïda per 17 participants, dels quals el 70.5% eren dones i el 29.5 homes. A la taula 3 presentem el llistat nominal d'entitats a les quals s'ha sol·licitat, i hi han accedit.

Taula 3. Mostra: Llistat d'entitats col·laboradores

Entitats	Subàmbits d'actuació
Associació AIXIÑA DOWN (Ourense/Vigo)	Discapacitat
Centre Educatiu Santo Anxo (Xunta de Galicia) Associació TRAMA Aldees Infantils (Centro de dia i Centre de Protecció) FAISCAS Sociedad Cooperativa Galega	Menors en risc
Proyecto Hombre (Galicia) ACLAD Comunitat Terapèutica Sagrada Família (Fundació San Rosendo) Comité Ciudadá Antisida (Ourense)	Atenció a drogo-dependents
AFAOR Centre de dia Creu Roja (Ourense) Ajuntament d'Ourense Centre de dia/Habitatge comunitari (Avió)	Persones grans
Mancomunitat "Terra de Celanova" Ajuntament d'Ourense Centre ALUMAR (Càritas)	Educació familiar

En la recerca de tendències que ens permetin descriure i entendre millor la realitat professional dels educadors socials, hem dut a terme una anàlisi de contingut de les diferents respostes després de successives lectures de les mateixes. Seguidament presentem els resultats més rellevants atenent els diferents sectors estudiats.

Resultats

Persones grans

Les persones grans constitueixen en les societats occidentals un col·lectiu que va augmentar en els darrers anys i que, segons les projeccions, continuarà incrementant-se. Són múltiples les definicions existents de persones grans, tercera i/o quarta edat, en les quals no ens aturarem pas. Ens interessa destacar que, tot i que envellim segons hem viscut (i per això en comptes de parlar de tercera edat hauríem de parlar de persones grans diferents), apareix una qüestió que les uneix totes (o a la majoria), definida per la seva relació amb el temps. La disponibilitat de temps lliure és una característica compartida per un percentatge alt d'aquest col·lectiu, si bé la preferència per l'ocupació del mateix vindrà determinada per la història personal de cada subjecte, així com per factors econòmics, culturals, de salut, etc.

“El col·lectiu de la tercera edat necessita una veritable animació en tota l'extensió de la paraula” (De Miguel, Lalana i Martín, 1999). Per satisfer les seves necessitats, com a mecanismes de millora de la seva qualitat de vida, les propostes d'animació sociocultural adreçades a aquest col·lectiu haurien d'atendre els diferents interessos i/o preferències. L'heterogeneïtat d'aquest grup i la diversitat de situacions de partida de les persones grans exigeix una diversitat de respostes, d'ofertes. A més, les oportunitats són diferents en el medi rural i en l'urbà (Dapía, 2012b).

Les activitats d'animació sociocultural adreçades a persones grans es poden dur a terme en institucions específiques (aules de persones grans, associacions...) o bé en institucions no específiques d'animació sociocultural (per exemple, residències, centres de dia...), és a dir, centres la funció dels quals no està directament adreçada a l'animació. Ens aturarem en aquests últims per conèixer en quina mesura integren aquestes funcions.

Els objectius de les intervencions relacionades amb l'animació sociocultural que es plantegen en aquests centres s'orienten a donar sentit al temps lliure de les persones grans (fins i tot recuperar el propi sentit de la seva vida), activant i/o mantenint les seves capacitats (físiques, socials i mentals), a través d'activitats d'animació sociocultural, com a mitjà de desenvolupament sociocultural i millora de la qualitat de vida.

Per a la consecució d'aquests objectius, les principals funcions que realitza l'educador/a social són: a) analitzar les necessitats i el context; b) dissenyar, implementar i avaluar programes d'animació sociocultural; c) fer una valoració i un seguiment psicopedagògic individualitzat dels participants; d) estimular i motivar; e) simplement escoltar i conversar.

Els motius que justifiquen la incorporació de les activitats d'animació es concreten a donar resposta a l'elevada quantitat de temps lliure del qual disposen les persones grans, que es planteja com una alternativa a la soledat i a la vida sedentària que els caracteritza. Des d'aquesta perspectiva, els beneficis que els aporten són diversos: dinamisme, activitat, alegria, sentit a la seva vida i al seu temps..., cosa que es tradueix en una millora de l'autoestima, de la vivència personal (fins i tot de la seva estada al centre) i de la seva qualitat de vida.

No hem d'oblidar tampoc "l'ús" de l'animació en aquest col·lectiu amb un enfocament terapèutic (per exemple, malalts d'Alzheimer) ni les seves innegables aportacions per promoure l'autonomia personal i l'atenció a la dependència, tal com es defensava a la Llei de la Dependència en el marc d'un envelliment actiu (WHO, 2002).

Menors

Ens referim en aquest apartat als menors que es troben en situació de risc, desemparament (els seus pares no se'n fan responsables o no poden cobrir les seves necessitats) o conflicte social (tenen denúncies i/o compleixen mesures judicials) i que necessiten una atenció especialitzada en equipaments o centres (diürns o residencials) destinats a aquesta finalitat i adreçats a aquest sector de la població.

La tipologia de centres és molt variada: cases de primera acollida, mini-residències, llars, centres de reeducació, habitatges tutelats, centres de dia, etc., segons les mancances i les necessitats dels menors, diferint fonamentalment si els menors han de complir mesures judicials o si, pel contrari, cal atendre una situació de desemparament, o algun problema d'inadaptació social. Independentment de la tipologia dels centres, la seva organització i el seu funcionament giren entorn a una meta comuna: afavorir el desenvolupament integral del menor duent a terme tantes intervencions socioculturals com calgui, cosa que exigeix disposar d'un projecte socioeducatiu general de centre, així com de projectes educatius individualitzats, segons l'atenció personalitzada requerida per cada menor.

En aquest marc sorgeix la introducció de l'animació planificada dels menors, si bé aquests poden assistir també a altres llocs per fer ús d'altres recursos de lleure o culturals (Landrove, 2001).

Els professionals entrevistats emfasitzen la importància que per a ells té la pràctica d'activitats d'animació en la seva experiència diària, equiparant-la a altres funcions d'atenció bàsica que realitzen. Els objectius que es plantegen amb aquestes actuacions s'adrecen a millorar el desenvolupament i

l'enriquiment sociopersonal a través de la participació en activitats, així com a prevenir compartiments de lleure poc saludables (consum de drogues, violència...).

Per a la consecució d'aquests objectius es promouen alternatives de lleure que evitin pràctiques de risc, tant realitzades específicament per als menors o en coordinació amb altres institucions de la zona. En conseqüència, les funcions portades a terme pels educadors es concreten en la planificació i execució d'activitats com ara tallers, visites, vídeo-fòrums, dinàmiques de grup, activitats esportives, etc., i, en coordinar altres actuacions amb entitats externes al centre, preferentment la utilització de serveis "prestats" de la comunitat, tot promovent la integració dels menors en els recursos de l'entorn.

Les raons que addueixen per a la incorporació de l'animació en la seva activitat professional es relacionen fonamentalment amb considerar-les un instrument de treball, una metodologia que afavoreix la motivació, estimula la iniciativa i la participació activa. A més, expressen que són un recurs per ocupar el temps lliure, educar a través del lleure i millorar les habilitats socials.

Toxicomanies

Actualment hi ha una associació entre lleure i consum de substàncies fonamentalment en la joventut que es fa visible en un patró caracteritzat per l'ús de drogues amb finalitats recreatives. En aquest context, d'una banda, el consum de drogues sembla associar-se a les pràctiques de lleure –un referent estès– i, d'altra banda, el lleure és simultàniament un context de risc i de protecció (Caldwell-Baldwin; Walls-Smith, 2004) que ens ajuda a treballar en la prevenció del consum. De fet, les activitats de lleure han estat vistes com a essencials en el desenvolupament de la vida perquè promouen resiliència i, per tant, poden ser considerades "factors de protecció" per a la salut i el benestar (Hutchinson, 2011). Per tant, la prevenció de les drogodependències és un element a considerar des de l'animació sociocultural, la màxima representació de la qual la trobem en els anomenats "programes alternatius de lleure" (Martín-Moncada, 2003). Per tant, podem destacar el paper de l'animador/a sociocultural en la prevenció, planificant i implementant activitats alternatives i fomentant la participació en les mateixes.

D'altra banda, en els centres terapèutics de toxicomanies, els programes tenen una triple vessant: sanitària, psicològica i social. A l'àrea social, l'enfocament atorgat a l'animació en aquests centres es defineix com a terapèutic, en tant que dona resposta a la integració i la promoció del desenvolupament personal i social dels individus. L'animació compleix, en aquests centres, una funció necessària i imprescindible, que ajuda a evitar situacions d'avorriments i/o absència d'alternatives d'ocupació del temps lliure evitant

recaigudes motivades per aquesta circumstància. No podem oblidar, com assenyalen els professionals consultats, que un dels factors més importants en les recaigudes és el mal ús del temps lliure i una de les mancances detectades és la baixa activitat lúdica i d'activitats de lleure saludables d'aquest col·lectiu. Per això, en aquest àmbit un dels objectius plantejats és redescobrir i plantejar altres formes de viure el lleure que contribueixen a prevenir recaigudes i toxicomanies.

Seguint Olivar i Tembras (2007) i Comas *et al.* (2010), el professional socioeducatiu en el treball amb persones drogodependents ha d'abordar continguts relacionats amb l'educació per al lleure i el temps lliure, educació per a la no-violència, coeducació prelaboral, educació cultural, educació ambiental, educació sobre el consum, animació sociocultural i educació intercultural. Des d'aquest enfocament socioeducatiu integral d'aquests centres, l'animació sociocultural es planteja objectius que busquen dotar les persones d'habilitats i destreses per a una vivència de lleure saludable que l'ajudin a evitar situacions de risc de consum, conèixer i/o recuperar alternatives per a l'ocupació del temps lliure i despertar nous interessos, estimular la seva participació en diferents iniciatives, augmentar la seva autonomia, assumir responsabilitats, incrementar la seva autoestima, les seves relacions socials i millorar la seva capacitat de convivència.

El paper dels educadors en relació amb els objectius assenyalats és essencialment "animador", motivador, fomentant la participació. Alhora, realitzen tasques de programació, acompanyament i implementació i avaluació d'activitats. El panorama d'iniciatives que desenvolupen es materialitza en accions com les següents: activitats culturals (xerrades, debats, vídeo-fòrums, comentaris de premsa), visites i sortides, activitats esportives (natació, senderisme, jocs de grup...), entrenament en habilitats socials, tallers. Per últim, assenyalen que, a més d'aquestes activitats, l'animació en el sentit més ampli és fonamental com a metodologia en totes les activitats que es realitzen.

Educació familiar

L'educació familiar és aquella que es realitza en el context familiar, fonamentalment encarregada als pares sobre els fills i filles. A més inclou les pràctiques educatives aplicades per agents socioeducatius al sistema familiar i als seus membres. Fet aquest aclariment, nosaltres ens centrem en aquesta segona accepció. Entenem per programa d'educació familiar el conjunt de projectes i serveis de suport educatiu i psicosocial adreçats a les famílies amb l'objectiu de detectar, prevenir i superar les situacions de dificultat, promovent processos de canvi que afavoreixin un ajustat exercici de les funcions familiars, així com l'autonomia, la responsabilitat i la participació social de les persones, grups i comunitats.

Des dels ajuntaments i mancomunitats d'ajuntaments, els educadors i educadores socials dissenyen i implementen programes d'educació familiar (preferentment al domicili familiar). Les seves actuacions es desenvolupen en col·laboració amb els professionals dels serveis socials de base.

L'educació familiar té com a destinataris els diferents membres de la unitat familiar, amb l'objectiu de compensar les situacions més deficitàries que s'identifiquin en cada espai: per això, les intervencions tenen un caràcter individualitzat i integral. El perfil d'aquestes famílies, majoritàriament, podria definir-se com a "vulnerables" i amb problemàtiques sociofamiliars i econòmiques diverses.

L'enfocament de les seves intervencions és general, abordant actuacions en diferents àrees: feina, salut, economia, relacions socials, convivència, vivència, escola, etc.

La justificació expressada per a la incorporació de l'animació/lleure en els programes d'educació familiar recolza, fonamentalment, en el fet de considerar-la un recurs que fomenta la integració social de persones que es troben en una situació d'exclusió social, i/o com a estratègia de prevenció de la marginació social; a més, apunten que en algunes zones (particularment en l'àmbit rural) no hi ha cap altra oferta d'animació més que la que s'ofereix dels programes d'educació familiar.

Les activitats d'animació que es duen a terme en els diferents programes són, per exemple organització i desenvolupament de campaments destinats a menors de famílies que estan sota el paraigües d'aquests programes; disseny i implementació d'activitats de lleure en els programes de prevenció de drogodependències o de prevenció de la marginació infanto-juvenil; foment i acompanyament, per a la integració d'usuaris del programa d'ajuda a domicili en associacions per ocupar el seu temps lliure; o una proposta d'activitats d'animació i lleure adreçades a immigrants.

Discapacitat

Estudis recents confirmen que el lleure i les activitats recreatives són importants per a la integració i el desenvolupament de totes les persones, particularment per a les que presenten alguna discapacitat (Bult-Verschuren-Jongmans-Lindeman-Ketelaar, 2011). Molts individus amb discapacitat estan immersos des d'edats molt primerenques en processos de rehabilitació. L'objectiu bàsic d'aquests processos és millorar i optimitzar el funcionament diari, incrementar el seu benestar i qualitat de vida. Vargus-Adams-Martín (2010) conclouen que pares, professionals i joves consideren que una major participació en activitats de lleure és un dels resultats més importants de la intervenció.

El lleure actualment és entès com un dret humà bàsic (WLRA, 1993) i com una part important del procés de socialització i de desenvolupament. El dret al lleure de les persones amb discapacitat està explícitament recollit a la legislació actual, reconegut per a *tots* els ciutadans; tanmateix, com apunten Gorbeña-González-Lázaro (1997, 177), per a aquest col·lectiu “el dret al lleure és un dret conculcat”, ja que no sempre, a la pràctica, es garanteix l'exercici d'aquest dret. Existeix un percentatge ampli de persones (de totes les edats) que, atesa la seva condició física o psíquica –o totes dues–, no tenen les mateixes oportunitats en els serveis/activitats que els seus homòlegs no discapacitats.

Aquesta situació ha generat que des d'institucions o associacions adreçades a l'atenció de persones discapacitades s'hagi incorporat l'àrea del lleure, com una part més de l'atenció prestada a aquest col·lectiu. Tradicionalment, els serveis d'atenció se centraven sobretot en la salut –en la perspectiva més mèdica–; amb el pas del temps hem assistit a un desplaçament en l'oferta de serveis, tot ampliant-la cap a la millora de la qualitat de vida dels individus.

L'objectiu fonamental dels programes de lleure adreçats a les persones amb discapacitat és afavorir una efectiva integració dels mateixos a la vida social, cultural, esportiva..., en igualtat de condicions que la resta de la societat tot contribuint al seu desenvolupament personal. Aquest objectiu general es concreta en diferents objectius específics: desenvolupar habilitats socials, afavorir i fomentar les relacions interpersonals, potenciar les capacitats individuals, participar en la comunitat, fomentar l'autogestió i autonomia del seu temps lliure, incrementar la seva participació en activitats de lleure, millorar el seu procés de socialització i d'integració tant dins com fora del centre.

Es tracta d'un grup heterogeni, amb diferents problemàtiques, cosa que exigeix de l'educador/a participar en la valoració d'ingrés (per a una millor adaptació als seus interessos i necessitats), planificació i gestió d'activitats, revisió i seguiment de la seva assistència i participació i de la consecució dels objectius individuals i d'àrea, organització de grups... Pels mateixos arguments, l'oferta d'activitats és àmplia: tallers variats, com ara estimulació cognitiva, de memòria, psicomotricitat, teràpia, ocupacional, musicoteràpia, vídeo-fòrums, sortides, excursions, ús d'activitats comunitàries, campanyes...

Proposen un lleure integral i inclusiu, i és per això que les propostes d'actuació inclouen “lleure obert” (adreçat a tota la societat, sense segregació), “lleure familiar” (gaudir a casa, en família) i “lleure específic” (amb persones amb discapacitat).

Conclusions

Sense aprofundir en el concepte d'animació sociocultural, sobre el qual existeix una àmplia i diversa gama de definicions, amb accepcions diferenciadores (metodologia, procés, acció, intervenció...), no necessàriament contradictòries (Trilla, 1997), totes elles conflueixen en, almenys, els següents aspectes fonamentals de l'animació sociocultural: processos educatius, pràctiques eminentment participatives, de caràcter grupal, col·lectiu, que afavoreixin les interrelacions socials, amb la finalitat de possibilitar el màxim desenvolupament personal, social i cultural.

Les dades presentades ens permeten concloure que les propostes participatives de l'animació sociocultural s'han estès a altres àrees de l'educació social; és difícil delimitar amb claredat on comencen i on acaben les actuacions d'animació sociocultural. La funció que l'educació per al lleure i l'animació sociocultural desenvolupa en l'àmbit de l'educació especialitzada es troba ja incorporada a la pràctica de molts educadors. Això ens planteja alguns interrogants, amb l'objectiu d'avançar en la definició de la pràctica professional de l'educació social i en les necessàries repercussions en la seva formació universitària. Cal seguir definint l'animació sociocultural com un àmbit propi i específic de l'educació social? O al contrari, seria més adequat defensar que l'animació sociocultural, més que no pas un espai delimitat, és una metodologia d'intervenció l'aplicació de la qual es pot traslladar a qualsevol àrea o espai de la intervenció educativa? L'anàlisi presentada ens situa en la segona perspectiva, entenent que tindria més sentit plantejar-se les contribucions de l'animació sociocultural a programes d'altres àmbits de l'educació social. Com indiquen Campillo i Molina (2009), d'una banda, l'educació de persones adultes i l'animació sociocultural han seguit camins paral·lels i difícilment separables i, d'altra banda, la pràctica dels animadors socioculturals s'ha acabat trobant amb individus o grups que, per la seva situació d'inadaptació o marginació social, plantejaven nous reptes als models i metodologies més tradicionals d'animació, que l'ha emparentat amb l'educació especialitzada. Tot seguit perfilarem alguns dels avenços sobre el seu emparentament.

L'educador/a social és un professional de l'àmbit socioeducatiu que pretén el desenvolupament personal i sociocultural, la promoció, la promoció, la integració i la participació dels subjectes en/amb la comunitat. Aquesta manera d'entendre l'educador social ens obliga a plantejar que la seva actuació hagi de ser globalitzada, tot fonamentant l'animació sociocultural com a un recurs de cara a l'assoliment d'aquesta ambiciosa meta, com una resposta per a la seva integració sociopersonal. L'animació sociocultural com a estratègia d'intervenció permet abordar una intervenció adreçada a aquests col·lectius *des de* i *amb* la comunitat i no un treball aïllat amb els individus, en una doble vessant. D'una banda, és un instrument de dinamització i participació

Les propostes participatives de l'animació sociocultural s'han estès a altres àrees de l'educació social

i, d'altra banda, afavoreix la prevenció de problemàtiques socials i sense descuidar el seu procés de *rehabilitació*.

En primer lloc, en el pla personal, l'animació sociocultural contribueix al desenvolupament més individual, personal i a un enfortiment de l'autoestima i l'autonomia. En segon lloc, en l'àmbit sociocultural, el paper de l'animació sociocultural parteix de la consideració que el temps lliure pot ser una variable que potencia i tradueix desigualtats socials. Tanmateix, des d'un enfocament educatiu, el lleure i el temps lliure es poden plantejar com un factor de protecció que eviti els processos de marginació social, i per això, plantejar que el lleure no sigui un factor més d'exclusió sinó que faciliti la inclusió, tot buscant una major accessibilitat i tot afavorint una major equitat i oportunitat per a tota la comunitat.

L'abundant temps de lleure del qual habitualment disposen els integrants de col·lectius que viuen en situacions de marginació, inadaptació i exclusió social constitueix un element idoni per ser emprat en actuacions adreçades a facilitar la inserció en la societat.

Finalment, en el pla de la formació universitària dels educadors socials la nostra recomanació aniria en la línia d'apostar per una formació general i unitària, atès que els plantejaments, teories, mètodes, etc., són comuns, ja que la seva dimensió professional així ho constata. Això no obstant, existeixen disciplines específiques d'aproximació als diversos contextos en què es desenvolupa l'educació social. El discurs que hem de transmetre els professors d'educació social donarà suport i defensarà el caràcter globalitzador de les actuacions professionals, tot plantejant el contingut de les matèries com a aportacions, evitant la compartimentació dels coneixements i de les pràctiques professionals. Coincidim amb Caride (2008, 128) que la qualificació d'un educador/a social haurà d'estar vertebrada per tres línies d'acció que facin possible: "capacitats, competències, habilitats i coneixements polivalents diversos; interpretar i projectar en tota la seva complexitat i diversitat l'acció-intervenció socioeducativa; i, amb una mentalitat oberta a la pluralitat dels sabers i metodologies, de clara vocació praxiològica".

Ens exigeix la no fragmentació de la praxi socioeducativa tot abordant-la des d'un enfocament integral, integrador e integrat

No existeixen unes fronteres clares entre els diferents àmbits d'actuació dels i de les educadores socials i per tant ens exigeix la no fragmentació de la praxi socioeducativa tot abordant-la des d'un enfocament integral, integrador e integrat. La versatilitat de les funcions i competències de l'animació sociocultural ens permet considerar-la un àmbit transversal a altres àmbits; en conseqüència, es planteja no tant com un àmbit clarament definit, sinó com una pràctica educativa, una estratègia de dinamització social que es pot aplicar a diferents sectors de la població segons l'edat (infància, joventut, persones adultes i persones grans), així com una resposta per a la integració i promoció de col·lectius socialment desfavorits, a través de processos de participació que permetin actuar tant en l'individu com en l'entorn social i

en el marc del seu propi context. Com diu Viché (2003), tot i que la formació de l'educador social està institucionalment establerta i reglada, no es pot dir el mateix pel que fa a la institucionalització del seu estatus professional.

Dra. María D. Dapía Conde
 Professora titular
 Dept. d'Anàlisi i Intervenció en Psicopedagogia
 Facultat de Ciències de l'Educació
 Universitat de Vigo
 ddapia@uvigo.es

Bibliografia

Aneca (2005). *Libro Blanco. Título de Grado en Pedagogía y Educación Social*. Vol. 1 i 2. Madrid: MEC.

Asedes (2007). *Catálogo de Funciones y Competencias del educador y la educadora social*. Barcelona: Grafox.

Bult, M. K.; Verschuren, O.; Jongmans, M. J.; Lindeman, E.; Ketelaar, M. (2011). "What influences participation in leisure activities of children and youth with physical disabilities?". En: systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, 32, 1521-1529.

Caldwell, L. L.; Baldwin, C. K.; Walls, T.; Smith, E. A. (2004). "Preliminary effects of a leisure education program to promote healthy use of free time among middle school adolescents". En: *Journal of Leisure Research*, 36, 310-335.

Campillo, M.; García Molina, J. (2009). "El concepto de campo profesional: el caso de la Educación Social". En: *Revista de Ciencias de l'Educació*, 0, 157-174.

Caride, J. A. (2003). "Las identidades de la educación social". En: *Cuadernos de Pedagogía*, 321, 48-51.

Caride, J. A. (2005a). *Las fronteras de la pedagogía social*. Barcelona: Gedisa.

Caride, J. A. (2005b). "La animación sociocultural y el desarrollo comunitario como educación social". En: *Revista de Educación*, 336, 73-88.

Caride, J. A. (2008). "El grado en Educación Social en la construcción del Espacio Europeo de Educación Superior". En: *Educación XXI*, 11, 103-131.

Comas, A. et al. (2010). *La metodología de la comunidad terapéutica*. Madrid: Fundación Atenea.

Dapía, M. (2012). "Educação social, animação sociocultural e desenvolvimento comunitário". En: C. Gaspar, J. Dantas; M. de Sousa: *Animação sociocultural. Intervenção e Educação Comunitaria: Democracia, Cidadania e Participação*. (p. 285-296). Chaves: Intervenção-Associação para a Promoção e Divulgação Cultural.

- Dapía, M.** (2012b). Leisure Patterns and Needs of the Elderly in Rural Galicia (Spain), *Educational Gerontology*, 38 (2), 138-145.
- De Miguel, S.; Lalana, P.; Martín, M. T.** (1999). *Génesis y sentido actual de la animación sociocultural*. Madrid: Sanz y Torres.
- Gómez Serra, M.** (2003). "Aproximación conceptual a los sectores y ámbitos de intervención de la educación social". En: *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 10, 233-252.
- Gorbeña, V.; González, V. J.; Lázaro, Y.** (1997). *El derecho al ocio de las personas con discapacidad*. Bilbao: Universitat de Deusto.
- Hutchinson, S.** (2011). "Leisure education: a new goal for an old idea whose time has come". En: *Pedagogía Social. Revista Interuniversitaria*, 19, 127-139.
- Landrove, G.** (2001). "Medidas aplicables a los menores infractores". En: L. Zuñiga Rodríguez, C. Méndez Rodríguez, M. R. Diego Díaz Santos (Coords.). *Derecho penal y nuevas tecnologías*. (pp. 68-93). Madrid: Cólax.
- Llei 39/2006**, de 14 de Desembre, de Promoció de l'Autonomia Personal i Atenció a les persones en situació de dependència (BOE núm. 299, 15-12-2006).
- Martín, E.; Moncada, S.** (2003). "Programas de prevención de ocio alternativo". En: *Adicciones*, 15, 327-346.
- Olivar, A.; Tembras, A.** (2007). "La educación social en el tratamiento de drogodependencias: estrategias y procedimientos". En: *Revista Peruana de Drogodependencias*, 5, 213-248.
- Reial Decret 1420/1991**, de 30 d'agost, pel qual s'estableix el títol universitari oficial de Diplomant en Educació Social i les directrius generals pròpies dels plans d'estudis que condueixen a obtenir-lo (BOE, de 10 d'octubre de 1991).
- Reial Decret 2050/1995**, de 22 de desembre, que estableix el títol de Tècnic Superior en Animació Sociocultural i els corresponents ensenyaments mínims (B.O.E., núm. 59, de 8 de març de 1996).
- Requejo, A.** (2003). *Educación permanente y educación de adultos*. Barcelona: Ariel.
- Trilla, J.** (1997). "Concepto, discurso y universo de la animación sociocultural". En: J. Trilla, J. (Coord). *Animación Sociocultural. Teorías, programas y ámbitos* (pp. 13-39). Barcelona: Ariel.
- Trilla, J.** (2000). "El aire de familia de la Pedagogía Social". En: Romans, M.; Petrus, A.; Trilla, J. *De profesión educador(a) social* (pp. 15-37). Barcelona: Paidós.
- Ucar, X.** (2012). *Dimensiones y valores de la animación sociocultural como acción o intervención socioeducativa*. Congrés Internacional de Pedagogia Social. Brasil. Juliol. http://www.proceedings.scielo.br/scielo.php?pid=MSC000000092012000200043&script=sci_arttext
- Vargus-Adams, J. N.; Martín, L. K.** (2010). "Domains of important for parents, medical professionals and youth with cerebral palsy considering treatment outcomes". En: *Child: Care, Health and Development*, 2(37), 276-281.

- Viché, M.** (2003). “La educación social en España. Vigencia de una práctica: necesidad de una profesión”. En: *Papers d'animació i educació social*. <http://quadernsanimacio.net/marioviche/Socialenesp.pdf>
- WHO** (2002). *Active ageing: A policy framework*. Geneva, Switzerland: Author.
- WLRA** (1993). International Charter for Leisure Education, *ELRA, estiu 1994*, 13-16.